

II. Dünya Savaşı'nın ardından komünist iktidarın Zagreb'deki şeriat mahkemelelerini kapatıp hâkimlerini toplama kamplarına sürdüğü dönemde Kasım Hacıç de bir toplama kampında iki ay sorgulandı. Kendisine yapılan baskının hafiflediği bir sırada Zagreb Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydolup buradan da mezun oldu.

23 Ağustos 1946'da komünistler tarafından tutuklanıp Saraybosna'ya gönderilen Hacıç, kendisine isnat edilen bazı suçlar sebebiyle yargılanarak altı yıl hapse mahkûm edildi. Ancak askerî mahkeme bu karara itiraz edince cezası on iki yıla çıkarıldı. Kasım Hacıç hapisshaneden çıktıktan sonra bir süre çeşitli devlet şirketlerinde çalıştı. Daha sonra Gazi Hüseyin Bey Medresesi hocalığına tayin edildi (1967). Burada kelâm, İslâm tarihi, Arapça ve hitabet dersleri okuttu. 22 Ekim 1990'da Saraybosna'da vefat etti ve Bar Kabristanı'na defnedildi.

Kasım Hacıç çok yönlü bir müellif olup II. Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında çeşitli dergilerde pek çok makalesi neşredilmiştir. *Osvit* dergisinin sorumlu yazı işleri müdürlüğü ile başyazarlığını da yürüten Hacıç, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayımladığı bütün dergi ve gazetelere makaleler yazmıştır. Bir süre redaksiyon sorumluluğunu üstlendiği *Preporod* gazetesinde 500'ü aşkın yazısı, *Glasnik VIS* ile *Islamska Misao* dergilerinde, *Takvim* ve *Zemzem*'de, ayrıca yurt dışındaki birçok dergide makaleleri yayımlanmıştır. Yazılarının büyük bir kısmında "Kasım Hadžić", bazılarında ise "HAK" (Hacı Abdullah'ın Kasım'ı) veya "HKH" (büyük bir ihtimalle Hacı Kasım Hacıç) imzaları görülmektedir. Kullandığı "HAK" imzası sebebiyle öğrencileri arasında Hak adıyla da tanınmaktadır.

Kasım Hacıç'in Gazi Hüseyin Bey Medresesi öğrencileri için hazırladığı *Ilmu'l-*

kelam-Islamska Apologetika ile (Sarajevo 1972) *Historija Islama* (Sarajevo 1972) adlı ders kitaplarının çeşitli baskıları yapılmıştır. Onun henüz yayımlanmamış olan *Vjerovjesnici* (peygamberler) ve *Hadis* adlı iki hacimli eseri daha vardır. Müellifin ayrıca Arapça, İtalyanca, Fransızca ve Esperanto dillerinden Boşnakça'ya yaptığı çeşitli tercümeleleri bulunmaktadır (makaleleri ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Muharem Omerdić, *Glasnik Rijasete Islamske Zajednice*, LII/1, s. 108-131).

Eserleri, ayrıca eğitim ve öğretim faaliyetleriyle döneminin ünlü hocaları arasında anılmaya layık görülen Kasım Hacıç'in, Bosna'da İslâmî eğitim veren müesseselerin yeniden canlandırılıp yaygınlaştırılması, Yugoslavya Diyanet teşkilâtına yeni elemanların yetiştirilmesi ve ülkede İslâm'ın kamuoyuna mal edilip müslümanlar arasında dayanışmanın gerçekleştirilmesi gibi konularda önemli hizmetlerde bulunduğu kabul edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Mahmutović Mirsad, "Prof. Kasim ef. Hadžić", *Preporod*, Sarajevo 1990; Muharem Omerdić, "Hadži Kasim ef. Hadžić", *Glasnik Rijasete Islamske Zajednice*, LI/6, Sarajevo 1990, s. 109-112; a.mlf., "Bibliografija Objavljenih Radova Prof. Kasima Hadžića", a.e., LII/1, Sarajevo 1991, s. 108-132; Mustafa Čeman, "Hadžić, Kasim", *Bibliografija Bošnjačke Književnosti* (nşr. Sebil), Zagreb 1994, s. 572.

MUHAREM OMERDİĆ

HACİÇ, Osman Nuri (1869-1937)

Boşnak asıllı âlim,
hukukçu ve devlet adamı.

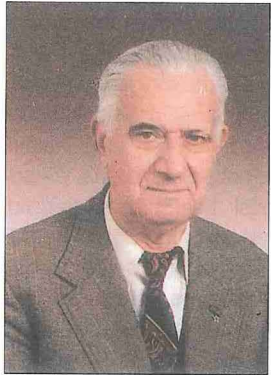
28 Haziran 1869'da Mostar'da doğdu. Bu şehrin tanınmış ailelerinden birine mensuptur. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. Daha sonra Saraybosna'daki Şeriat Kadılık Okulu'nu (Şeriatsko-Sudačka Škola) bitirdi; 1889'da Zagreb Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Bir süre Viyana'da kaldı. Bosna-Hersek'e döndükten sonra Mostar ve Saraybosna mahkemelerinde memuriyete başladı; ayrıca o dönemin hükümetinde hukuk müşavirliği görevini üstlendi. Şeriat Kadılık Okulu'nda hocalık ve 1912-1914 yılları arasında müdürlük yaptı. I. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Yugoslavya Krallığı'nın başşehri Belgrad'da İçişleri Bakanlığı müsteşarlığı görevinde bulundu. 1924'te emekliye ayrılan Hacıç, ha-

yatının son günlerinde Yugoslavya Krallığı Devlet Şûrası üyeliğine seçildi ve bu görevde iken 23 Aralık 1937'de Belgrad'da vefat etti (Emin, III/42, s. 8).

XIX ve XX yüzyıllarda Avrupa ülkelerinde eğitim görmüş Boşnak aydınlarının en başarılılarından sayılan Hacıç, Bosna-Hersek'e döndükten sonra eğitim, din, siyaset ve kültür sahalarında etkili faaliyetlerde bulundu. Özellikle 1889'dan itibaren İvan Miličević ile beraber "Osman-Aziz" imzasıyla yazdıkları hikâye ve romanlarla şöhret kazanmıştır. Bir yandan yüksek okullarda görev yapan Hacıç öte yandan hukukçuluk mesleğini sürdürmüştür. 1900 yılı baharında neşredilmeye başlanan ve Bosna-Hersek'teki müslüman halkın edebiyatına ağırlık veren *Behar* dergisinin kurucularından biri olarak dönemin aydınlarını bu dergi etrafında toplamaya çalışmıştır. Boşnakça'dan başka Türkçe, Fransızca, Arapça ve Rusça'ya da vâkıf olan Hacıç'in eserlerinde seçtiği konulara bakılırsa onun, toplumu yaşadığı dönemin kültürel değerlerine bağlı kalarak geliştirmek amacını taşıdığı anlaşılır.

Eserleri. Hacıç'in kendi imzasıyla neşredilen başlıca eserleri şunlardır: 1. *Muslimansko Pitanje u Bosni i Hercegovini* (Bosna Hersek'te müslüman sorunu [Zagreb 1892]). 2. *Islam i Kultura* (İslâm ve kültür [Zagreb 1894]). 3. *Ago Šarić* (Zagreb 1894). 4. *Pogibija i Osveta Smil Age Čengića* (İsmâil Ağa Çengic'in öldürülmesi ve intikamı [Zagreb 1895]). 5. *Muslimanska Vjersko-Prosvjetna Autonomija u Bosni i Hercegovini i Pitanje Carigradskog Halifata* (Bosna-Hersek'te müslümanların din ve eğitim özerkliği ve İstanbul hilâfeti sorunu [Saraievo 1925]). 6. *Muhammed a.s. i Kur'an - Kulturna Istorija Islama* (Muhammed ve Kur'an-İslâm kültür tarihi [Beograd 1931; Sarajevo 1968; Zagreb 1987]). Bal-kanlar'daki müslüman aydınlar tarafından takdir edilip benimsenmiş bir eserdir. Kitabın ikinci baskısının bazı tashihler yapılarak Yugoslavya Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gerçekleştirilmesi müellifin görüşlerinin bu kuruluş tarafından benimsendiğini gösterir (N.Ş., I [1982], s. 233).

İvan Miličević ile beraber yazdıkları başlıca hikâye ve romanlar da şunlardır: 1. *Pripovijesti iz Bosanskog Života* (Bosna hayatından hikâyeler [Zagreb 1895]). 2. *Na Pragu Novog Doba* (Yeni dönemin eşiğinde [Sarajevo 1980]). 3. *Pripovijesti* (Hikâyeler [Sarajevo 1980]). 4.

Kasım
Hacıç

Bez Nade (Ümitsiz [Mostar 1895]). 5. *Bez Svrhe* (Gayesiz [Mostar 1896]). Son iki eserde Osmanlı dönemi medrese hayatı anlatılmaktadır.

Behar, Glas Hercegovine, Nada, Prosvjeta, Vijenac, Dom i Svijet ve Gajret gibi dergilerde çok sayıda makale ve hikâyesi yayımlanan Hacı'n (Mustafa Çeman, s. 514, 572) ayrıca *Narodna Enciklopedija*'da çeşitli maddeleri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Osman Nuri Hadžić, *Muhamed a.s. i Kur'an - Kulturna Istorija Islama*, Sarajevo 1968, s. 9-10; Bašagić Safvetbeg, "Pogibija Smailage Čengića", *Mearif - Muhamedanski Kalendar za God. 1312* (haz. Osman-Aziz), Sarajevo 1894-95, s. 65-66; Muhsin Rizvić, *Književni Život Bosne i Hercegovine Između Dva Svetska Rata*, Sarajevo 1980, tür.yer.; N. Š., "Muhammed a.s. i Kur'an", *Zbornik Radova Islamskog Teološkog Fakulteta u Sarajevu*, I, Sarajevo 1982, s. 233-234; Ibrahim Kemura, *Uloga Gajreta u Društenom životu Muslimana Bosne i Hercegovine: 1903-1941*, Sarajevo 1986, s. 23; Mustafa Çeman, *Bibliografija Bošnjačke Književnosti*, Zagreb 1994, s. 514, 572; Ermin, "Umro Osman Nuri Hadžić", *Muslimanska Svijest*, III/42, Sarajevo 1938, s. 8; K. Krajšumović, "Osman Nuri Hadžić", *Politika*, Beograd 23.04.1938, s. 6; I. Kć., "Hadžić, Osman Nuri", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1958, III, 650; Munib Maglajlić, "Osman Nuri Hadžić", *Opća Enciklopedija*, Zagreb 1977, III, 327.

ENES PELIDJIA

HACİR

(الحجر)

Hakları kullanma ehliyetinin yokluğu, kaldırılması veya kısıtlanması anlamında İslâm hukuku terimi.

Sözlükte "engellemek, yasaklamak, kısıtlamak" mânasına gelen hacir (hacr) kelimesi, İslâm hukukunda sözlük anlamıyla da bağlantılı olarak kişinin sözlü tasarrufunun hukukî geçerliliğinin engellenmesini ifade eder. Ancak hukukî niteliği ve sonuçlarında ciddi bir görüş ayrılığı bulunmasa da hacrin tarifinde fıkıh mezhepleri ve fakihler arasında bazı farklılıklar mevcuttur. Fakihlerin çoğunluğu hacri "kişiyi malî tasarruftan menetme", Hanefî fakihleri de "kişiyi sözlü tasarruftan menetme" veya daha teknik bir ifadeyle "sözlü tasarrufun hukukî geçerliliğinin engellenmesi" (Haskefi, VI, 143) şeklinde tarif eder. *Mecelle*'de hacir, "bir şahs-ı mahsûsu tasarruf-ı kavlisinden men" olarak tanımlanır (md. 941). Hacir altına alınan kişiye mahcûr (mahcûrun aleyh, kısıtlı) denilir. Ta-

riflerde yer alan "malî tasarruf" kaydıyla malî olmayan tasarruflar, "sözlü tasarruf" kaydıyla da itlâf gibi fiilî tasarruflar dışarıda bırakılmak istenmiştir. Ancak burada malî veya sözlü bir tasarrufun maddî varlığı değil onun itibarî ve hukukî varlığı, yani hukukî sonuç doğurması engellendiğinden hacrin sadece sözlü tasarruflara hasredilmeyip fâilin kasıt ve iradesine bağlı olarak hukukî sonuç doğuran fiilî tasarruflar için de hacirden söz etmek doğru olur (İbn Âbidîn, VI, 143).

Kur'an-ı Kerim'de hacir kökünün bazı türevleri sözlük anlamında kullanılmış (bk. el-En'âm 6/138; el-Furkân 25/22, 53; el-Fecr 89/5), hadislerde de hacir çok yerde sözlük mânasıyla geçmiştir (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "hcr" md.). Kelimenin, kişinin edâ ehliyetinin kısıtlanması anlamında kullanımının sınırlı sayıda kaldığı ve daha çok hadis mecmualarının bab başlıklarında yer aldığı (bk. Buhârî, "İstikrâz" 19, "Huşûmât" 2; Ebû Dâvûd, "Büyû" 66; Tirmizî, "Büyû" 28) göz önüne alınırsa hacrin, sözlük anlamından fazla bağımsız olmayan terim anlamının İslâm hukuk terminolojisinin oluştuğu ileriki dönemlerde netleştiği söylenebilir. Bununla birlikte Kur'an'da ferdî hak ve hürriyetlere, kişinin kendi yaptığından sorumlu olması ilkesine ağırlık verilmesinin yanı sıra sefihlere mallarının teslim edilmemesi, evlilik çağına gelinceye kadar yetim çocukların gözetilip denenmesi, onlarda akıl bakımından bir olgunlaşma görüldüğünde mallarının kendilerine verilmesi emredilmiş (en-Nisâ 4/5-6), borçlunun sefih, akli zayıf veya cahil olması durumunda velisinin onun hukukunu koruması istenmiştir (el-Bakara 2/282). Habbân b. Münkız adlı sahâbînin ailesi, Habbân'ın alışverişlerinde devamlı aldandığını söyleyerek Hz. Peygamber'den onun hacir altına alınmasını istemiş, Resûl-i Ekrem de bu sahâbînin ehliyetini kısıtlama yerine ona yaptığı alışverişler için üç gün muhayyerlik hakkı tanınacak şekilde bir çözüm önermiştir (Buhârî, "Büyû" 48; Ebû Dâvûd, "Büyû", 66; Şevkânî, V, 206-208). Bu hadis, ayrıca buna benzeyen naslar ve uygulama örnekleri, hangi durumlarda ve ne gibi sebeplerin varlığı halinde kişilerin hukukî işlem ehliyetinin kaldırılacağı veya kısıtlanacağı konusunda ileriki dönemlerde ortaya çıkan icthadların ve doktriner tartışmaların hareket noktasını teşkil etmiş, sonuçta fıkıh literatüründe hacrin mahiyeti ve çeşitleri, hacir sebepleri, hacrin kapsamı ve usulü gibi konularda zengin bir hukuk doktrini oluşmuştur.

İslâm hukukunun genel nazariyesine göre -aklî ve bedenî gelişimi ne durumda olursa olsun- din, renk, cins ve ırk ayırımı gözetilmeksizin yaşayan her insan, insan olma vasfı sebebiyle şârin veya hukuk düzeninin tanıdığı haklardan faydalanma (vücûb) ehliyetine sahip olduğu gibi aklî ve bedenî gelişimine ve tâbi olduğu hukuk düzenine bağlı olarak bu hakları bizzat kullanma (edâ) ehliyetine, hukukî işlemleri bizzat yapma yetkisine de sahip olur. İyi-yi kötünden, faydalıyı zararlıdan ayırt edemeyen çocuklara ve deliye hakları kullanma ehliyetinin tanınmaması ve onların ancak kanunî temsilcileri aracılığıyla bu hakları kullanabilmeleri, öncelikli olarak bu şahısların haklarını korumayı amaçlar. Aynı şekilde mümeyyiz küçüğün, malını ölçsüzce harcamayan sefihin, ölüm yatağındaki hastanın, iflâs etmiş borçlunun vb. kişilerin hukukî tasarrufta bulunma ehliyetlerinin belirli ölçüde kısıtlanması, bazan bu şahısların, bazan da başkalarının haklarını korumak için gerekli olabilir. Ancak bu ikinci grupta yer alan kısıtlama genel kurala getirilmiş bir istisna mahiyetinde olduğundan ârizî bir tedbir görünümündedir. Bu sebeple Hanefî hukukçularından İbn Âbidîn hacrin üç derecesinden söz eder. Birincisi tasarrufun aslının engellenmesi olup (kuvvetli hacir) bu durumda o tasarruf hukukî varlık kazanmamış (bâtıl) sayılır; gayri mümeyyiz çocuğun ve mecnûn-ı mutbakın bütün tasarrufları ile mümeyyiz çocuğun sırf zarar olan tasarrufları böyledir. İkincisi, tasarrufun lüzum ve nefâzının engellenmesi olup (orta hacir) bu durumda tasarruf hukukî varlık kazanmış (mün'akid) olur; fakat bağlayıcı ve nâfiz olabilmesi için ek bir işleme (izin veya icâzet) gerek vardır. Mümeyyiz çocuk ve bu hükümden olanları (sefih, ma'tûh) kâr ve zarar ihtimali bulunan tasarrufları bu gruba girer. Üçüncü çeşit hacir ise (zayıf hacir) tasarrufun vasfının vasfına, yani nefâzın derhal gerçekleşmesine engel olmaktır. Borç sebebiyle hacredilen kişinin ikrarının derhal nâfiz olmasının engellenmesi böyledir (*Reddû'l-muhtâr*, VI, 143).

Bir başka açıdan hacir hükmî ve kazâî kısımlarına ayrılır. Hükmî hacir, mahkeme kararına gerek olmaksızın kendiliğinden, yani şer'in muktezâsınca mahcûr olanları (çocuk, mecnun ve ölüm hastalığındaki kişi), kazâî hacir ise mahkeme kararıyla hacir altına alınanları (sefih, borçlu, müflis, cahil tabip) ifade eder. Öte yandan bir kimsenin mal varlığıyla ilgili bütün tasarruflarının men edilmesi halinde küllî hacirden (el-hacrü'l-âm), belli mallarında me-